

IRODALMI SZEMLE.

Szolnok-Dobokavármegye monographiája.

(I kötet A vármegye általános leírása, múltja és megalakulásának ismertetése. Irták: *Tagányi Károly*, dr. *Réthy László* és *Pokoly József*. II–IV. k. A vármegye községeinek részletes története, *Tagányi K. dr. Réthy László* és saját adatgyűjtése alapján írta *Kádár József*. Kiadja a vármegye közönsége. Deés, 1900–1901.)

A millenaris jubileum meghozta a maga áldozatait nemcsak a hazafias felbuzdulás, de az eredményesebb nemzeti munka terén is. Az ősök annyiszor segítségül hívott hazafias lelkesedése átmelegítette az utódok szívét is, és vármegyénkben — van-e a nemzeti érzés ápolására hivatottabb fórumunk? — egyre-másra indultak szét a lelkes hangú körlevelek, melyek közadakozást kértek a megye megírandó monographiája költségeinek fedezésére. Nagyon kevés törvényhatóságunk van, melynek rendszeres monographiája régibb időben jelent volna meg, ám igen számos azoknak a száma, melyek már rég megírandónak mondták — elvben — a vármegye történetét, ha a rendelkezésre álló (vagy nem álló) összeg nagysága enemű czélok és óhajok megvalósíthatására egyelőre kellő fedezetet nem is nyújtott.

E törvényhatóságok közé tartozik *Szolnok-Dobokavármegye* is, hol még az 1880. évben határozták el a vármegye rendszeres monographiájának megíratását s ki is küldtek egy bizottságot, mely azonban, permanenciában lévén, csak 1888-tól kezdve gondoskodhatik a millenaris évtől megjelenő munka kiadásáról.

E hatalmas, eddigelé négy, jó fokos kötetből álló munkának első kötete, az általános részeket tartalmazza, ellentétben a következő s részben már előbb megjelent kötetek tartalmával, melyekben az egyes községek részletes ismertetése foglaltatik.

Az I. kötetet hosszabb előszó vezeti be, melyben a kiadó-bizottság egyik tagja ismerteti meg a sok viszontagságon keresztül ment munkafelosztás mikéntjével. Eszerint dr. *Réthy László* a vármegye általános ismertetését, a mai állapotokat, a vármegye ős korát és ethnographiáját; *Tagányi Károly* a vármegyének, mint institciónak a történetét, írta meg a XIV. századig; *Pokoly József* meg ezt folytatta egészen a legújabb korig. A részletes ismertetés *Kádár Józseftől*, a vármegye történetének érdemes kutatójától van, kinek már több hasonló természetű munkája jelent meg.

Az I. kötet, természetesen, igen sok mindenfelét magában foglal. Problematikus értékű közleményektől kezdve, igazán becses — bár néhol feldolgozatlan — adatokig.

A vármegye részletes leírása, hegy- és vízrajza, statisztikája, gazdasági és közművelődési állapotai, nemzetiségi és népesedési viszonyai, mind-mind hosszabb és gondos tanulmányok tárgyai lettek. A történelmi rész tulajdonképpen külön választódik a szerint, a mint az események valamely látható emlékekkel, avagy a megyével, mint institutióval, hozhatók kapcsolatba. A nélkül, hogy a felosztás önkényes alapjáról több szót vesztegetnénk, már a mennyire terünk engedi, hű képet igyekszünk nyújtani a kötetben szétszórva foglalt történelmi részről.

Igen gondosan összeállított és szakértők előtt forrásmunkául szolgálható részt találunk a vármegye régiségeiről írt fejezetekben, melyek, természetesen, jórészt az alsó-ilosvai és szamosujvári két római tábor szerencsés felfedezésével vannak szorosabb összefüggésben. Sikerült illusztrációk tarkítják a szöveget, melyek a numismatikai és archeológus olvasónak kétségtelenül örömet szereznek.

A mi azonban a munka legérdemesebb részét — a vármegye institutionális történetét illeti, eltekintve a végzett munka derekas voltától, nagyon is általánosnak találom. Kifogásolni való már magában az alapgondolatban van, mely az analog következtetésnek tágteret engedve, kimondja, hogy a vármegye történetének fenmaradott emlékekből nem ismeretes részletei más erdélyi vagy magyarországi vármegyék történetéből vont analogia útján állapíttassanak meg. S e célból a kötet e része voltaképpen Szolnok-Dobokavármegye története helyett az erdélyi vármegyének — mint elvontságnak — institutionalis történetét adja.

Az erdélyrészi vármegyék már csak az itt élő három népfaj keveredési törvényei szerint sem eshetnek azonos megítélés alá. — Annál kevésbbé lehet a vad és elhagyatottabb vidékek institutionális fejlődését egykorúnak és hasonlóknak állítani a folyómenti, vagy kedvezőbb conjuncturáknak örvendő vidékek fejlődésével.

Épen ezért merésznek tartom azon következtetéseket, mikor akár Szlavonia helyzetével, akár csak Hunyadvármegyéével, akár analogiája útján, szolnok-dobokai vagy erdélyi homályos tényeket megvilágítani.

Ám e túlzott speculativ irányú következtetésektől eltekintve, érdemes munkát végzett írója.

És ne legyünk igazságtalanok az érdemek méltatásában sem, melyet a vármegyei institutió e kiváló kutatója *Tagányi* Károlylyal szemben elmellőznünk nem szabad. Évtizedes fáradhatlan munka eredményének első gyümölcse van lerakva e kötetben s Szolnok-Doboka vármegye közönsége volt épen a szerencsés, hogy e tudós bűvár vármegyei nagy tanulmányainak első közzétételét monographiája számára biztosította. Ez általános institutionalis történettel, ha veszít is a monographia specialis vármegyei tekintetéből, sokkal többet és értéke-

sebbet nyer általánosabb magyar nemzeti szempontok szolgálatával. De meg más részről Szolnok-Doboka vármegye szegényes emlékei és hiányos története szükségszerűvé tette az általánosabb alapokra való terjeszkedést. A megye institutionális történetét — mert épen meg kellett írni — csakis így lehetett megírni!

Pokoly József folytatta gondos összeállításban 1301 től a vármegye institutionális történetét s egyik megjegyzésében nem tartotta feleslegesnek kijelenteni, hogy az analogikus tárgyalási mód a szerkesztő bizottság utasítására választatott.

A községek neveinek szószármaztatási elméletek alapján való „megfejtés“-e foglalja el a kötet végét Réthy László tollából.

Egy dolgot azonban igen sajnálunk, hogy nem vétetett figyelembe a mű szerkesztésénél s ez a munka *forrásszerű* volta. Ezt soha sem volna szabad szem elől téveszteni. De meg nem is abban látom a főjelentőséget a hasonló nagy költséggel kiadott monographiáknak, hogy mindenben feldolgozott anyagot és perfect remeket ad a közönségnek, hanem abban, hogy lehetővé teszi a történelmi kutatások olyan eredményének pontos és teljes közzétételét, melyek máshol már csak terjedelmüknél fogva sem jelenhetnek meg. Mindenekelőtt vármegyei és más levéltáraknak a vármegyére vonatkozó okmányai közzétételét értjük. Hol van alkalmasabb és szükségesebb helye ezeknek, mint épen a monographiában. Teljes tartalmukban és gondos kritikai szöveggel. Csak Jakab Elek *Kolozsvár történetére* gondolok s önkéntelenül levonom a consequentiát. Micsoda nagy erőt és értéket ad egy-egy olyan okmánygyűjtemény a monographiának. És miféle csodás eszközt teremt meg a továbbhaladásnak. A hasonló „feldolgozott“ munkák — mint ez az előttem fekvő is — záró kövét teszik a bevégzett munka nagy épületének, az okmánytárral ellátottak pedig a fő impulsust adják a továbbfejlesztésre és kutatásra. Mert bár az egyes községek történeténél bő anyagra talál utalást a kutató, ez okiratoknak — már a menyiben más gyűjteményben egykönnyen fel nem találhatók — teljes szövegükben való kiadása igen-igen hasznos szolgálat volna. Mert így a feldolgozott adatok más által többet nem használhatók.

Igen helyesen tenné a bizottság, ha a munka befejezésekor külön kötetben kiadná az idézett főbb forráshelyek, de legkivált okiratok eredeti, hiteles és teljes szövegét.

Nem szabad megfélekednünk azonban a kiadó-bizottság lelkes elnökéről: Báró Bornemissza Károly szolnokdobokai főispánról sem, kinek páratlan agilitása s tudományoszeretete vitte dűlőre e monographia husz év óta húzódó ügyét. A vármegye monographiája az ő főispánságának évtizedek, sőt századok multával is, mindig „aere perennius“ emléke lesz.

Br. Horváth Emil.